

# Teater för försoning

Hur forumteater kan användas som metod för att främja  
psykosocial försoning

# Abstract

Theatre is often seen as an act to entertain or provoke, however the main argument of this paper is that theatre also can be seen as a process to build peace. This study focuses on and explores how artistic processes, such as Forum Theatre developed by Augusto Boal, can be used as a method to promote psychosocial reconciliation in war-shattered areas. With the use of Forum Theatre the spectators becomes the *spect-actors*, the subjects that act and not the objects that are acted upon. Subjects that are encouraged to try and find solutions to social problems by acting out possible solutions and evaluating them. By analyzing how a number of organizations have worked with Forum Theater on the Balkans and with a theoretical approach combining Homi K. Bhabhas theory about the “third space” and John Paul Lederachs theory concerning elicitive peace-building. The thesis is that Forum Theatre can promote psychosocial reconciliation by its elicitive nature and by providing a “third space” were cultures in conflict can meet without conflict. Artistic processes can in that way contribute with methods to build peace that are unavailable within traditional peace-building.

*Nyckelord:* Försoning, Teater, ”Third space”, Elicitive, Balkan

# Innehållsförteckning

<b>1</b>	<b>Inledning.....</b>	<b>3</b>
1.1	Inledande ord.....	3
1.2	Syfte .....	3
1.2.1	Problemformulering .....	4
1.2.2	Avgränsningar .....	4
1.3	Disposition .....	5
<b>2</b>	<b>Metod .....</b>	<b>6</b>
2.1	Begreppsanalys.....	7
2.1.1	Vad är försoning? .....	7
2.1.2	Vad är teater? .....	7
2.2	Material .....	9
2.2.1	Källkritik .....	9
2.3	Tidigare forskning.....	9
<b>3</b>	<b>Teoretisk analysmodell.....</b>	<b>11</b>
3.1	Teater som kontextuell försoningsprocess .....	11
3.2	Teater som det ”tredje rummet” .....	12
3.3	Teater som psykosocial försoningsprocess .....	13
<b>4</b>	<b>Forumteater på Balkan .....</b>	<b>14</b>
4.1	Försoningsprocessens kontext.....	14
4.2	Teater för fred?.....	15
<b>5</b>	<b>Analys.....</b>	<b>19</b>
5.1	Teater för psykosocial försoning.....	19
5.1.1	Att bearbeta psykologiska trauman .....	19
5.1.2	Återuppbyggelse av sociala relationer .....	20
5.1.3	Multikulturellt deltagande .....	21
5.1.4	Framtidvisioner .....	21
5.1.5	Samarbete .....	22
5.1.6	Förståelse.....	23
5.2	Teater är psykosocial försoning .....	23
<b>6</b>	<b>Slutsats .....</b>	<b>25</b>

6.1	Teater inom fredsbyggande.....	25
6.2	Förslag på vidare forskning.....	26
<b>7</b>	<b>Referenser.....</b>	<b>27</b>
<b>8</b>	<b>Bilaga 1.....</b>	<b>29</b>

# 1 Inledning

## 1.1 Inledande ord

I april 2008 spenderade jag en vecka i Sremski Karlovci, Serbien för ett utbyte med seminarium som berörde interkulturell dialog, kulturell tolerans, mångfald och teater. Närvarande fanns unga människor från hela Europa och våra kulturella skillnader och vår kulturella förförståelse gällande vissa dilemma präglade vid starten vårt samarbete. Men någon dag in i arbetsprocessen när vi etablerat gemensamma mål, uppmärksammat, accepterat och diskuterat dessa skillnader försvann det som ursprungligen varit konfliktgenererande. Då vi under utbytet använde oss av många intressanta kreativa metoder för att närma oss och utforska våra kulturella motsättningar växte det hos mig fram en fundering om hur kreativa processer kan främja fredsbyggande arbete och ur denna fundering uppstod denna uppsats.

## 1.2 Syfte

Vad jag problematiserar i min uppsats är vilken funktion kreativa processer har för att bygga fred och vad jag ämnar undersöka är hur dessa processer kan användas som metod för att främja försoningsprocessen. Min förförståelse är att kulturella kreativa projekt kan främja fredsbyggandet på en lokal nivå i post-konfliktuella samhällen. Detta genom att underlätta mötet mellan parter som tidigare befunnit sig i konflikt och skapa ett forum för fritt uttryckande. Att involvera kulturella processer inom fredsbyggande är också något som kan främja fredsbyggandet och försoningen mellan grupper med olika identitetsuppfattning och etnisk tillhörighet. Detta då miljön som kreativa processer ämnar skapa är en miljö där olika parter kan träffas och dela liknande kulturella erfarenheter i förhållande till den konflikt de upplevt och där de också kan öka förståelsen för varandra.

Den kreativa process jag syftar till att fokusera på i min uppsats är drama och i första hand forumteater. Teater ses ofta som något vars innehåll skall vara provocerade eller underhållande men drama kan också användas som metod för att närma sig ämnen som är svåra att diskutera, för att öka medvetenheten om olika frågor och för att motarbeta fördomar. Teatrala processer kan därför bidra med metoder för att bygga fred som idag inte finns inom traditionellt

fredsbyggande. Metoder som på ett lokalt och individuellt plan med hjälp av pedagogiska och kreativa tillvägagångssätt fokuserar på frågor relaterade till konfliktgenererande problem och därför är ett viktigt komplement till de traditionella teorierna om fredsbyggande.

Det är dock viktigt att påpeka att jag inte hävdar att kreativa processer i sig är fredliga då de även kan användas i motsatt syfte genom att stärka nationalistiska ideal eller rättfärdiga våldsamma handlingar, men min tes är att kreativa processer kan användas på ett positivt sätt genom att öka förståelsen och underlätta dialogen mellan olika grupper i ett post-konfliktuellt samhälle. Viktigt är det också att påpeka att användandet av kreativa metoder endast är ett komplement till mer samhällsomfattande försoningsprocesser.

### 1.2.1 Problemformulering

Syftet med min studie är att undersöka och förstå hur kreativa processer kan användas i fredsbyggande syfte och vad jag vill visa på är hur teaterprocesser har främjat försoningsprocessen på en lokalnivå i det forna Jugoslavien.

Utifrån detta blir min problemformulering följande:

- Hur kan teatrala metoder främja försoningsprocesser?

### 1.2.2 Avgränsningar

Det finns en stor mängd kreativa kulturella processer och att definiera dessa och undersöka hela deras påverkan på en försoningsprocess är inget som jag har möjlighet att göra i denna uppsats. Den kulturella process jag valt att identifiera och undersöka är den dramabaserade med fokus på användandet av forumteater som metod. I den region som jag valt att hämta mitt empiriska material ur är det även viktigt att påpeka att många olika metoder för fredsbyggande och försoning via kreativa processer har prövats. I Makedonien producerades bl.a. ett barnprogram som fokuserade på mångfald och förståelse bland de olika etniska grupperna för att främja försoningsprocessen (Rolt 2005: 187-193). Och i Bosnien-Hercegovina har det anordnats multietniska filmfestivaler som gett människor i alla åldrar möjlighet att mötas och som på så sätt främjat försoningsprocessen (Lederach 2005: 306f.). Båda är exempel på fenomen som även de skulle varit intressanta att undersöka utifrån mitt teoretiska perspektiv. Men för att begränsa det empiriska materialet och djupare analysera en viss typ av metod i ett visst skeende har jag valt att närmare undersöka DAH teater i Belgrad, Serbien, In Stage Organization i Belgrad, Serbien, Mostarski Teatar Mladih i Mostar, Bosnien-Hercegovina, Theatre Tsvete i Sofia, Bulgarien, CEDEUM i Belgrad, Serbien och deras indirekta eller direkta arbete för försoningsprocesser. Kriterierna för detta urval är att organisationerna; framförallt arbetar med teater; använder sig av metoden forumteater; huvudsakligen engagerar sig i Balkanområdet; är lokalt baserade; drivs utan vinstintresse; är icke-statliga och politiskt oberoende.

## 1.3 Disposition

Efter detta avsnitt inleds uppsatsen med en genomgång av de metoder jag tillämpat under uppsatsskrivandet. I avsnitt två analyseras och definieras även viktiga begrepp för uppsatsläsningen såsom, försoning och teater. I definitionen av försoning presenteras även de sex kriterier som ligger till grund för den psykosociala försoningsprocessen. Vidare presenteras det teoretiska ramverk som ligger som grund för undersökningen i avsnitt tre. Först presenteras hur teater kan ses som kontextuell försoningsprocess utifrån John Paul Lederachs teori om fredsbyggande i sin kulturella kontext och vidare hur det kan ses som det ”tredje rummet” utifrån Homi K. Bhabhas teori som presenteras i boken *The Location of Culture* (1994), slutligen sammanförs dessa i en av mig formulerad hypotes. I avsnitt fyra redovisas det resultat jag funnit och mitt empiriska material. Avsnittet inleds med en kort redovisning av den historiska bakgrunden till kriget i före detta Jugoslavien. Jag ämnar inte undersöka vilka faktorer som fungerade som katalysator för konflikten eller vilka parter som var offer och förövare. Bakgrunden är endast för att kunna placera och förstå min empiri ur en kulturell och social kontext. Vidare presenteras de olika aktörerna som jag studerat och deras arbetsprocesser för försoning. Avsnitt fem är den i huvudsak analyserande delen där resultaten av min undersökning granskas närmare och återkoppling sker till de sex kriterier som är betydande för försoningsprocessen. Här framläggs även och analyseras svaren på uppsatsens problemformulering utifrån det teoretiska ramverket. Slutligen avslutas uppsatsen med avsnitt sex där övriga reflektioner och slutsatser grundade i resultat- och analysdelen framförs och diskuteras.

## 2 Metod

Vad jag vill undersöka är; hur användandet av teater har inkorporerats i fredsbyggandet och reflektera kring varför teater är en lämplig metod för arbete med försoning. För detta har jag valt en bred teoretisk bas, baserad på teorin om kontextens betydelse för lyckat fredsbygge av John Paul Lederach och teorin om hur kultur kan skapa ett ”tredje rum”, ett neutralt forum av Homi K. Bhabha.

I min undersökning som inledningsvis är teorikombinerande och sedan teoriprovande använder jag mig av en hypotetisk deduktiv metod. Undersökningen har ett deduktivt inslag då jag börjar i teorin och utgår från denna för att undersöka empirin och sedan ett induktivt inslag då jag i min analyserande del ämnar återkoppla resultaten till min teoretiska förförståelse (Bryman 2002: 21f.). Vad jag syftar till att göra är att belägga min kombinerade teori. För att göra detta har jag valt att genomföra en kvalitativ studie där fokus ligger på att med ett fåtal empiriska exempel pröva min teoretiska bas. Detta eftersom jag i denna undersökning strävar efter att få en djupare helhetsförståelse för hur just teatrala metoder kan främja försoningsprocesser. Urvalet av dessa empiriska fall var strategiskt då det krävdes att analysenheterna var organisationer inom Balkanområdet som använt sig av metoden forumteater. Variationen av centrala igenkänningstecken<sup>1</sup> är alltså liten (Johannessen och Tufte 2003: 84). Jag är medveten om att den kvalitativa intentionen innebär att resultaten är mycket svåra att generalisera då det kan finnas kontextuella faktorer som underlättar användandet av teater. Men jag hävdar att det inom alla freds- och försoningsprocesser är svårt att urskilja varför en metod fungerar inom vissa samhällen och inte inom andra. Därför strävar jag endast efter att visa på hur teater i de utvalda empiriska fallen främjat försoningen, de generaliseringar som görs blir därför endast teoretiskt förankrade. Detta eftersom forumteatern fokuserar på individnivå, och från det individuella fallet expanderar det till den grupp som finns närvarande (Boal 1995: xx). Forumteatern strävar alltså inte efter att förändra på samhällsnivå.

De indikatorer jag ämnar använda mig av för att undersöka om försoningsprocessen främjats är de sex kriterier som presenteras i avsnitt 2.1.1.

Jag anser att forskningsfrågorna har både utomvetenskaplig och inomvetenskaplig relevans. Utomvetenskaplig då det saknas forskning om teatrala metoders betydelse för försoningsprocessen på Balkan och inomvetenskaplig då jag anser att alla nya teorier som kan främja försoningsprocesser är av vetenskaplig relevans.

---

<sup>1</sup> Kriterierna för detta urval går att finna i avsnitt 1.2.2 gällande uppsatsens avgränsningar.



## 2.1 Begreppsanalys

### 2.1.1 Vad är försoning?

För att post-konfliktuella samhällen ska kunna återuppbyggas efter konflikter är försoningsprocessen betydelsefull. Detta eftersom en lyckad försoningsprocess kan förhindra samhället att återgå till en våldsam konflikt (Jeong 2005: 180). Försoning är den del av fredsbyggnadsprocessen där samhället repareras och normaliseras och är betydelsefull då försoning är en förutsättning för stabil fred. Försoning inom samhällen kan nås på flera olika sätt och jag har valt att undersöka den psykosociala försoningen på en lokal nivå. Politisk försoning och försoning via andra vägar har uteslutits för att avgränsa uppsatsens upplägg.

I ett post-konfliktuellt samhälle är något av det viktigaste att återskapa de sociala nätverk som brutits ner under krigets gång. Detta görs enklast genom den psykosociala försoningsprocessen. En process där samhället återbyggs och stabiliseras. Försoning är speciellt av betydande vid inomstatliga och etniska konflikter då parterna efter konfliktens slut ändå befinner sig inom samma sociala samhällssystem, ett samhällssystem som inte kan fungera utan försoning. Försoningen syftar även till att stärka civilsamhället och möjliggöra social rehabilitering via ökad interkulturell dialog (Jeong 2005: 180).

Försoning kan definieras som den process där tidigare stridande parter, oavsett vem som är förövare eller offer, möts för att förstå och bearbeta (Jeong 2005: 156). För den psykosociala försoningen är det viktigaste att det bland parterna skapas ett slags samförstånd och samexistens (Jeong 2005: 159). Utifrån boken *Peacebuilding in Postconflict Societies* (Jeong 2005) har jag tolkat ett antal kriterier som innefattas i och är av betydelse för den psykosociala försoningsprocessen. 1) Att bearbeta psykologiska trauman; 2) Att återuppbygga sociala relationer inom samhället och över de etniska, religiösa och kulturella gränserna; 3) Att främja deltagande från alla samhällets grupper inom det sociala samlivet; 4) Att skapa en framtid för ett gemensamt samhälle; 5) Att få de olika parterna att samarbeta med varandra istället för att motarbeta varandra; 6) Och att minska hatet och rädslan som finns bland tidigare rivaliserade grupper. Detta då samhällen som färgats av massmord eller förtryck ofta stävjar ett klimat där rädsla och otrygghet riktas mot de andra grupperna (Jeong 2005: 158).

Utifrån tolkningen av hur forumteater har bidragit till för uppfyllandet av dessa sex kriterier ämnar jag att undersöka om teater främjar försoningsprocessen.

### 2.1.2 Vad är teater?

Det finns olika sorters teater och viktigt att påpeka är att inte alla typer av teater är lämpliga som metod för fredsbyggande. Det krävs att de involverade i projektet undersöker och analyserar de problem som finns i det lokala samhället för att

kunna bearbeta dem på bästa sätt. Projektet och uppsättningen ska inte heller drivas av ett vinstintresse utan fokus bör vara på samhällets bästa. Till skillnad från underhållande teater som har som mål att distansera åskådarna från sin verklighet, bör fredsbyggande teater sträva efter att möta verkligheten och bearbeta händelser från åskådarnas egen verklighet (Kafewo 2007: 162). För detta är forumteater en passande metod.

Forumteatern är utvecklad av Augusto Boal och hans teori om *Theatre of the Oppressed* (1979). *Theatre of the Oppressed* är teorin om hur teater kan användas i en politisk kontext för förståelse, utveckling och utbildning (Boal 1979: ix). Centralt inom metoden forumteater är antagandet om att lära sig genom att göra och uppleva. Forumteater frammanar deltagarna, både skådespelarna och åskådarna att våga möta skapade, upplevt hotfulla situationer och lära sig se saker ur olika perspektiv (McDougall 2005: 241). Forumteater är en interaktiv teaterform där skådespelare och åskådare alla är deltagare och skapar en föreställning där deltagarnas egna förutsättningar och tankar om konflikten involveras. Åskådarna tvingas till att bli aktiva deltagare. Alla deltagare har sedan möjligheten att förändra och utveckla uppförandet under handlingens gång (McDougall 2005: 242). Detta innebär att det inom forumteater inte finns något som är rätt eller fel inom föreställningens ramar, det en deltagare ser som legitimt och rättfärdigt rätt kan av en annan deltagare upplevas vara fel och orättvist. Att visa fram detta ökar förståelsen för de skillnader som finns i den upplevda situationen. Detta innebär även att det som uppförs alltid upplevs, framförs och tolkas olika beroende på vilka deltagarna är (Boal 1995: xix). Ett stycke som uppförs som forumteater inleds med att någon/ några av deltagarna (protagonisten) berättar och fysiskt framför ett upplevt socialt eller politiskt problem som har olika lösningar. Protagonisten skapar på så sätt en situation som ska behandlas. De får 10-15 minuter på sig att presentera situationen och den lösning på problemet de väljer. När framförandet är färdigt kliver ”Jokern”, vars uppdrag är att hålla i föreställningen och provocera fram kritiskt tänkande, in för att fråga de andra deltagarna, i detta fall åskådarna om de ansåg att den lösning som presenterades var korrekt. Uppfattningen är här att, minst en eller två, kommer att svara nej. Pjäsen spelas då en gång till men denna gång har de tidigare åskådarna möjligheten att aktivt involvera sig i handlingen och ändra det som de anser vara inkorrekt (Boal 1979: 139).

Forumteaterns mål är att placera individer i en situation som kräver aktiv handling och beslut. Beslut som sedan får olika konsekvenser och visas upp för de aktivt handlande, vilket skall leda till en djupare förståelse för situationers komplexitet och underlätta det aktiva beslutsfattandet i det verkliga vardagslivet (Boal 1995: 40). För även om handlingen är fiktiv så hämtar den inspiration från det verkliga livet och erfarenheterna deltagarna får med sig är reella (Boal 1979: 141).

## 2.2 Material

I min uppsats har jag på grund av begränsade resurser valt att använda mig av sekundärt litteraturmaterial. För min teoretiska ansats har jag använt mig av John Paul Lederach bok *Preparing for Peace* (1995) och övrigt av honom författade böcker och artiklar av relevans samt av Homi K. Bhabhas verk *The Location of Culture* (1994). För att applicera detta till teater har Augusto Boals alster om *Theatre of the Oppressed* (1979) använts.

Det eventuella primärmaterial som används är information till min empiriska del som framkommit via e-mail kontakter med olika personer som varit relevanta för min undersökning och vagt strukturerade intervjuer vid olika tillfällen via Skype. Två av dessa är Dijana Milosevic vid DAH teater i Belgrad och Marija Kljajic vid organisationen In Stage Organisation (ISO) som jag träffade när hon föreläste på en workshop i Sremski Karlovci, Serbien i april 2008. Även information som jag mottagit av organisationen Theatre Without Borders and Theatre & Peace Building föreståndare Roberta Levitow har varit till stor hjälp under utformandet av denna uppsats. För min empiriska undersökning har informationssökandet varit en krävande del då inte mycket information fanns tillgänglig på engelska, vilket har inneburit att vissa spännande lokala projekt varit tvungna att uteslutas ur min undersökning.

### 2.2.1 Källkritik

För att kritiskt utvärdera mina källor ställde jag upp tre kriterier som jag värderade dem efter. Det första var äkthet, då jag försökte hitta bekräftande men oberoende fakta i olika källor och bland olika forskare. Detta var dock problematiskt i den empiriska informationssökningen där jag till viss del fick lita på den information som var tillgänglig via organisationernas hemsida och till vad de aktiva inom organisationen själva påstod. Vidare undersökte jag textförfattarens trovärdighet och tendens genom att kritiskt granska varför de valt att forska om just detta ämne och genom att etablera deras självständighet i förhållande till subjektiva intressen inom konflikten eller för att manipulera fakta. Men min slutgiltiga tanke blev då, i relation till detta kriterium, att organisationerna inte hade något intresse av att manipulera fakta eller bidra med felaktig information och att den information jag tagit del av därför var tillförlitlig. Och det tredje kriteriet var närheten i tid och rum (Teorell & Svensson 2007: 104-106).

## 2.3 Tidigare forskning

Det finns relativt sparsamt med tidigare forskning kring ämnet men kopplingen mellan kreativa processer, konflikttransformation och fredsbyggande är trots detta flitigt debatterad. De flesta forskningsprocessers fokus har legat på

försoningsprocesser i Afrika, på Nord Irland och i området Israel/Palestina. Michael Shank vid institutionen för konfliktlösning och konfliktanalys vid George Masons universitet och Lisa Schirch professor i fredsbyggande vid Eastern Mennonite universitetet är bl.a. två framstående forskare inom området som hävdar att kreativa processer måste ges en större plats inom fredsbyggandet (Shank och Schirch 2008). Samuel Ayedime Kafewo som undervisar vid institutionen för teater och annan framförbar konst vid Ahmadu Bello universitetet i Zaria, Nigeria, är en annan forskare som undersökt hur Augusto Boals metoder byggt broar mellan olika etniska och religiösa grupper och fungerat för fredsbyggandet i Nigeria. Hans slutsatser är att det är en mycket användbar metod men att användandet av den måste studeras mer djupgående (Kafewo 2007). Även Cynthia Cohen vid Coexistence International at Brandeis University har publicerat intressanta artiklar i ämnet där hon presenterar teorier om hur kreativa processer aktivt kan användas för att stärka interkulturella och multietniska grupper och relationer.

När det gäller kopplingen mellan konflikt, teater och Homi K. Bhabhas teori om det ”tredje rummet” som en frizon är forskningen näst intill obefintlig. Andra brister i den tidigare forskningen är det faktum att kreativa processer omnämns som ett fack med otydliga uppdelningar inom de olika konstformerna. Viktigt att påpeka är att jag anser att teatrala processer skiljer sig och används på andra sätt än exempelvis musikala.

Slutligen lyser det faktiska empiriskt undersökta materialet från forna Jugoslavien och Balkanområdet med sin frånvaro. Vilket däremot inte innebär att materialet inte finns, utan bara att det inte blivit analyserat utifrån det perspektivet jag valt att dra mina slutsatser ur.

## 3 Teoretisk analysmodell

### 3.1 Teater som kontextuell försoningsprocess

John Paul Lederach, professor i sociologi och konfliktstudier vid Eastern Mennonite University, har arbetat fram några huvudsakliga principer som fredsbyggande bör vila på. Huvudsakligen hävdar Lederach att människor som befinner sig inom konflikten inte ska ses som en börda utan snarare som en resurs och att allt fredsbyggande arbete ska sträva efter att använda sig av lokala resurser. Detta då lokalbefolkningens kontextuella kunskap är avgörande för förståelsen av och arbetet med konflikten. Vidare ska fredsprocessen aktivt arbeta med att stärka det lokala samhället vilket fungerar bäst när de deltagande parterna inom fredbygget själva får identifiera problem och möjligheter till lösning. Och det viktigaste ur Lederach socialkonstruktivistiska funderingar kring fredsbyggande är att konflikter skapas, växer ut ur och förstärks i de sociala och kulturella missförstånd som uppstår när olika kulturell mening tillskrivits samma objekt och när situationer tolkas olika beroende på olika kulturell, nationell eller etnisk förståelse (Lederach 1995:31). Detta innebär att själva konflikten är kopplad till de olika gruppernas kulturella uppfattning om den och att fred kan byggas när de olika grupperna ändrar uppfattningen om den (Lederach 1995: 8).

Ur dessa funderingar har Lederach arbetat fram en teori för gräsrotsbaserat och kontextuellt fredsbyggande<sup>2</sup> kallad *the elicitive model*, den frammanande (egen översättning) modellen. Hypotesen är att metoder för konflikttransformation måste arbetas fram i sin kontext då de lokala förutsättningarna skall tas med i processen (Lederach 1995: 55). Betydelsefullt är att alla involverade i projektet tillsammans skapar en miljö där konflikten går att bearbeta (Lederach 1995: 62). *The elicitive model* är utvecklad som motsats till *the prescriptive model* där redan utformade och framarbetade mallar från andra fredsbyggande initiativ ses som något universellt som kan användas vid alla typer av fredsbyggande. Den frammanande metoden utgår däremot från att den kulturella kontexten är den plats som fredsbyggandet ska kunna utvecklas ur och att processen inte är påtvingad utan växer fram ur det lokala sociala behovet för utveckling. Betydande är också att målen med fredsbyggandeprocessen inte är formulerade av utomstående utan

---

<sup>2</sup> Lederach använder i sin bok *Preparing for Peace* (1995) sig konsekvent av begreppet fredsbyggande i förklaringen om sin teori, därför här även jag valt att använda denna term i just detta avsnitt. Att jag syftar att tillämpa teorin på tanken om försoning är möjligt då Lederach ser försoning som en del av fredsbygget (Lederach 1995: 20).

av deltagarna. Vilket innebär att deltagarna uppmanas att aktivt delta i utformandet och det eventuella omformandet av processen. Deltagarna skapar på så sätt det forum där processen kan ta plats och det huvudsakliga målet blir att deltagarna tillsammans samarbetar för att kunna närma sig konfliktens kärna för att bearbeta och förstå den (Lederach 1995: 64). Vidare har jag ur denna teori tolkat tre aspekter som gör teorin relevant för min undersökning. Detta då den utgår från att fredsbyggande; 1) växer ur den kulturella kontexten; 2) fokuserar på aktivt deltagande i uppbyggnaden av och under processen; 3) och betonar betydelsen av att processen skapas efter förutsättningarna (Lederach 1995: 68).

## 3.2 Teater som det ”tredje rummet”

Homi K. Bhabha, professor i engelska och amerikansk litteratur vid Harvards universitet förde in begreppet om ”the third space” eller det tredje rummet i den akademiska diskursen vid publiceringen av sin bok *The Location of Culture* (1994) I boken redogörs det för och diskuteras nyckelbegrepp från vår postkoloniala värld och genom sin kritiska granskning av begreppen identitet, identifikation och nationalitet utvecklar han en teori om kulturell hybriditet och möjligheten till omskapandet och omtolkandet av sociala och kulturella motsättningar och skillnader.

Enligt Bhabha lever människan idag i en värld som delas upp och struktureras efter de olika kulturella, religiösa, sexuella (etc.) subjektiv vi tillskriver oss i vår identitet. Vad han hävdar är dock att dessa subjektiv i sig inte bottnar i någon urkultur eller uridentitet utan snarare att all kultur är skapad i interaktionen med andra kulturer. Ingen kultur skapar därför sig själv eller är ursprunglig eller naturlig. Snarare är all kultur hybrid kultur då kulturer assimileras när de möts. Detta innebär att den kulturella identitet vi bär med oss är en blandning av olika kulturella identiteter och konstant formas och omformas i mötet med andra. Vilket innebär att det ”tredje rummet” är det forum där kultur varken blir det ena eller det andra utan vår egen.

Utifrån denna teori påstår Bhabha att vi måste ta till vara på och försöka producera situationer då människor möts i en tillvaro som inte präglas av dessa subjektiva betingelser. Ett ”mellanrum” där människor kan omvärdera och ifrågasätta sin och samhällets identitet och identitetskapande – ett ”tredje rum” (Bhabha 1994: 1).

I detta ”tredje rum” förlorar kulturella innebörder och symboler sin fasta mening och det tydliggörs att de inte har någon ursprunglig betydelse då de kulturella uttrycken kan tolkas, översättas och uppskattas till/i en annan form (Bhabha 1994: 37). Ur detta ”tredje rum” kan det skapas en hybridkultur (Bhabha 1994: 38). En hybridkultur som blir vår gemensamma kultur när vi befinner oss i det ”tredje rummet” och i situationer som uppmanar till interkulturella möten. Vilket innebär att det ”tredje rummet” blir centrum för all tolkad och medveten interkulturell kommunikation där kulturer, etniciteter eller nationaliteter möts. Detta eftersom vårt språk ofta har betydelsefulla kulturella undertoner, inte med

de ord som direkt sägs utan hur orden och kommunikationshandlingen tolkas. För att kommunikation mellan två parter ska fungera krävs det inte bara att parterna hör orden som uttalas utan att de förstår ordens specifika mening i dess tolkande kontext. För att detta ska gå krävs det att vi kommunicerar i ett ”tredje rum” där den kulturella undertoningen omskapas av oss för att vi ska förstå varandra (Bhabha 1994: 36).

Utifrån denna teori kan det uttolkas tre förutsättningar eller kriterier för att ett ”tredje rum” där förståelse över kulturella gränser finns, kan skapas. ”Tredje rum” skapas; 1) Via interaktion över kulturella gränser; 2) Vid medveten interkulturell kommunikation; och 3) I situationer vid kulturella motsättningar.

### 3.3 Teater som psykosocial försoningsprocess

Homi K. Bhabhas ”tredje rum” är det forum där kulturella identiteter kan formas och omformas. I det ”tredje rummet” sker ett kulturellt möte som skapar en frizon mellan *vi och dom* där de kulturella skillnaderna och skapade gränser som finns löses upp och bearbetas. Drama kan erbjuda detta ”tredje rum” och på så sätt användas för att överbrygga de kulturella problem som kan uppstå i en försoningsprocess där olika kulturer möts. Att drama kan användas för att skapa frizoner och ”tredje rum” talar även andra forskare om då de hävdar att vissa former av teater medvetet kan sträva efter att flytta sig bortom de kulturella gränserna och arbeta med hypotesen att samhället är den kulturellt färgade scen där identitet kan befästas, omformas och ifrågasättas (Cohen-Cruz 1998: 1).

Metoden forumteater kan skapa detta ”tredje rum” via interaktion då metoden kräver aktivt handlande och deltagande över de kulturella, etniska eller nationella gränser hos deltagarna. Via den medvetna interkulturella kommunikation som uppstår då forumteatern uppmanar allas aktiva deltagande och ger alla möjlighet att komma till tals. Vid forumteater är inte heller endast den språkliga kommunikationen i fokus, utan handlingar och kroppsspråk ses som lika betydelsefullt. Och slutligen då forumteatern aktivt frammanar situationer där de kulturella motsättningarna tydliggörs. Detta genom forumteaterns interaktiva natur och då deltagarna får urskilja företeelser de ser som rätt och legitimt samt företeelser de ser som fel och orättvist, som sker ur antagandet att olika människor upplever företeelser olika. Forumteaterns principer går även att relatera till John Paul Lederach teori om den kulturella kontextens betydelse, då föreställningen inte är på förhand bestämd utan åskådarnas egna förutsättningar och erfarenheter tas med i utformningen. Vilket innebär att föreställningen skapas efter de förutsättningar som finns. Forumteatern skapar då via sitt aktivt frammanande arbete möjligheter till att öka samförståndet mellan de olika kulturella motsättningarna då deltagarna tillsammans skapar något nytt.

Utifrån detta är min teoretiska bas att forumteater kan främja den psykosociala försoningsprocessen, dels genom sin kontextuellt frammanande (*elicitive*) natur och dels då det kan skapa ett ”tredje rum” – en frizon, där konflikten kan bearbetas.

## 4 Forumteater på Balkan

### 4.1 Försoningsprocessens kontext

Konflikten i före detta Jugoslavien är en serie av krig som utspelat sig mellan 1991 och 2001 men som fortfarande ger upphov till oro i regionen inom det område som innan splittringen 1991 var nationen Jugoslavien. Under 1991 utbröt tiodagarskriget i Slovenien mellan den jugoslaviska regeringsarmen och slovenska frihetskämpar då Slovenien förklarade sig självständigt. Självständighetsförklaringen ledde till ett direkt ingripande från den jugoslaviska armén, men efter endast tiodagars strid drog den jugoslaviska armén sig tillbaka (Ciment och Hill 1999: 1228b). Samtidigt som Slovenien utropade även Kroatien sin självständighet vilket ledde till utbrottet av kriget i Kroatien (1991-1995) mellan serbiska och kroatiska nationalisterna (Ciment och Hill 1999: 491-494a). Kulmen för stridigheterna var under 1992 då Kroatien till stor del blev ockuperat av Serbien. Under 1992 spred sig också konflikten till övriga delar av Balkan och kriget i Bosnien-Hercegovina (1992-1995) utbröt när landet förklarade sin självständighet och då attackerades av serbisk militär, den federala jugoslaviska armén och kroatiska styrkor. Innan krigets utbrott var Bosnien-Hercegovina den mest multietniska delen av före detta Jugoslavien och befolkningen i Bosnien-Hercegovina var inte lika segregerad som befolkningen runt om i andra delar av Jugoslavien var (Ciment och Hill 1999: 317a). Trots detta fanns det inom Bosnien-Hercegovina starka splittringar mellan de tre dominerande etniska grupperna; bosnienserber, bosnienkroater och bosnien-muslimer. Både kriget i Kroatien och kriget i Bosnien-Hercegovina fortgick tills det att Daytonavtalet implementerades 1995. Efter Daytonavtalets implementering normaliserades de krigshärjade samhällena till viss del, men det sociala och politiska livet och ekonomiska möjligheter var mycket splittrat/de (Jeong 2005: 125).

När någorlunda stabilitet hade upprättats i ovanstående delar av regionen eskalerade våldet i Kosovo (1998-1999) till följd av separatistiska strömningar. Konflikten involverade främst serbisk säkerhetspolis och den albanska gerillan UCK (Kosovo Liberation Army) och ledde fram till NATOs (North Atlantic Treaty Organization) beslut att bomba Serbien och Montenegro 1999. Konflikten lugnade då ner sig men från 1999-2001 pågick det en konflikt i södra Serbien då den albanska gerillan vägrade att ansluta sig till Kosovo. Den senaste konflikten utbröt i Makedonien (2001) på grund av de framför allt etniska spänningarna mellan makedonska albaner och makedonier som ökade på grund av den starka flyktingströmmen av kosovoalbaner in i Makedonien vid NATOs bombningar



(Ciment och Hill 1999: 959b). Denna konflikt stabiliserades genom Ohridöverenskommelsen. Idag råder det fred i Balkanområdet men rädsla finns för att oroligheter ska bryta ut igen efter Kosovos självständighetsförklaring i februari i år (2008).

Konflikterna som utspelat sig på Balkan definieras som konflikter av etnisk och religiös natur som sporrats av den extrema nationalism som växte fram under Jugoslaviens sönderfall. Regionen har under århundrade varit en multikulturell plats där civilisationer mötts (Ciment och Hill 1999: 56a). Den Marxist-leninistiska ideologin klarade av att kontrollera de kulturella spänningar som uppstod på grund av denna mångfald men när ideologin utarmades innebar det dramatiska förändringar för de olika etniska gruppernas relationer till varandra och för status förhållandet mellan dem (Ciment och Hill 1999: 66a). De olika konflikterna har därför präglats mycket av tanken om minoritet och majoritet.

Hur man ska förstå konflikter om etnicitet och vad etnicitet innebär, är mycket komplext, men enligt den tyske sociologen Max Weber uppstår etnicitet (och kulturell tillhörighet) när en grupp människor går samman med den subjektiva tron på ett gemensamt ursprung. Tillsammans skapar de då en identitet som associeras med olika karakteristiska gemensamma drag så som utseende, seder, historia, språk, och religion (Ciment och Hill 1999: 61a). Detta antagande om skapandet av identiteten ligger nära Bhabhas teori om kultur som de subjektiva betingelser vi tillskriver oss själva.

## 4.2 Teater för fred?

Vad jag fokuserar på i min undersökning är lokalt baserade teatrala projekt då dessa enligt mig har en större potential att nå ut till lokalbefolkningen och locka invånare till att delta. Att de är lokalt baserade innebär inte att projekten endast innefattar lokala aktörer, externa aktörer kan ha varit delaktiga i processen så länge de, i förhållande till mitt teoretiska ramverk, tagit hänsyn till den lokala kontexten och processen främst involverat lokalt baserade aktörer. Flera organisationer som aktivt arbetar med teater definierar dock inte sig själva som organisationer som arbetar för fred eller direkt för försoning, snarare ser de sig som organisationer som sysslar med socialt arbete och bl.a. syftar till att stärka regionens ungdomar. Alla de organisationer jag valt att undersöka är icke-statliga, politiskt oberoende och drivs utan vinstintresse.

En av de organisationer jag valt att undersöka är DAH Teatre som är beläget i Belgrad men aktivt arbetar i många delar av Serbien. DAH teatern grundades 1991 av Dijana Milosevic och Jadranka Andjelic som ansåg att det fanns ett behov av experimentell teaterverksamhet i Belgrad. När kriget utbröt i Jugoslavien blev teatern direkt tvungen att ifrågasätta sin verksamhet och omvärdera den. Till följd av detta bestämde sig grundarna att möta krigets destruktivitet med kreativitet och att inte överge kreativiteten utan låta den skapa en plats för bara teater. Det faktum att organisationen växte fram och etablerade

sig i en konfliktdominerad sfär präglar mycket dess val av projekt och fortsätter att göra så i det starka ställningstagandet mot krig och våld.

Organisationen har tydliga uttalade både lokala och regionala/internationella mål. På ett lokalt plan är målen att nå ut till det lokala samhället och att aktivt samarbeta med andra organisationer som arbetar med inkludering av minoritetsgrupper och fredsbyggande. Och på ett regionalt plan är målen att skapa ett forum för samarbete med olika projekt, utbyta erfarenheter med andra organisationer och stärka folk som står inför svårigheter med samhällen i övergångsperioder mellan krig och fred (DAH Theatre Research Centre 2003a). Detta innebär att organisationen inte har ett uttalat syfte av att arbeta med försoningsprocesser, men genom sina projekt och samarbeten gjort så indirekt.

Organisationen anordnar regelbundet föreläsningar, workshops, seminarium, gästspel och festivaler. Projekt DAH teater arbetat med är bl.a. en teater festival *Theatre as a Way of Healing* som anordnades i maj 2003 där människor från alla delar av de lokala, regionala och internationella samhället träffades och använde sig av olika teatertekniker så som forumteater för att överkomma och bearbeta traumatiska situationer (DAH Theatre Reserach Center 2003b).

Ett annat projekt – *This is who we are*, anordnades under 2004/2005 och var mer direkt teaterbaserat. Projektet involverade enbart unga människor med serbiskt och romsk ursprung och hade långsiktiga ambitioner då det varade i åtta månader. Under denna period arbetade deltagarna aktivt med forumteaterns tekniker för att bearbeta den post-konfliktuella övergångs situation som landet befann sig i och till viss del fortfarande befinner sig i. Som avslutning av projektet anordnades en slutgiltig föreställning som inkluderade alla och tog upp frågor om nationalitet och identitet. Under 2006 arbetade DAH teatern även med projektet *In/visible City* som skiljer sig från den konkreta tekniken forumteater men som syftade till interaktiva skådespel där åskådarna involverades i handlingen och precis som i forumteatern tvingades till aktiv handling. Målet var att belysa frågor som rasism, minoritetsfrågor, intolerans och exkludering och alla föreställningar utspelades på bussar inom den reguljära pendeltrafiken under de mest hektiska pendeltimmarna. Föreställningarna syftade till att öka den interkulturella dialogen och toleransen genom att framtvunga situationer för interkulturellt utbyte och möten med för åskådarna främmande kulturer (DAH Theatre Research Centre 2003c).

En annan organisation som aktivt arbetar med användningen av Augusto Boals tekniker och forumteater är Center for Interactive Art, In Stage Organisation (ISO) från Serbien men med medlemmar från hela regionen. ISO är en ungdomsorganisation som arbetar utifrån teorin att teater är ett betydande verktyg för att få i stånd social förändring. Organisationen har två huvudsakliga typer av aktiviteter som de anordnar. En är praktiskt arbete där de håller i workshops med unga människor och använder sig av olika tekniker, forumteater inräknat, som syftar till att stärka deltagarna till att våga handla aktivt i samhället, utveckla en identitet och bryta ner fördomar och stereotyper gentemot andra delar av samhället. Den andra typen är utbildningar för folk som arbetar med ungdomar om teatrala tekniker som kan användas inom deras yrke (In Stage Organization u.d.). Inte heller ISO arbetar direkt med målet att främja försoningsprocesser, utan

fokus ligger på att inkludera minoriteter och marginaliserade grupper i samhället och öka den kulturella toleransen.

Målen ISO arbetar mot är att stärka civila värderingar genom att använda sig av konst, att uppmana aktivt deltagande av medborgare för att bygga upp och stärka civilsamhället genom konstnärliga uttryck, utveckla program där konst används som en läkande process och där den individuella utvecklingen främjas genom kreativa uttryck, utbildning och skapandet av ett medvetande om hur viktigt det är med medmänsklighet, mänskliga rättigheter, kreativitet och ett starkt civilsamhälle (CENTER FOR INTERACTIVE ART - "In Stage ORGANIZATION - ISO" u.d.).

För att nå dessa mål arbetar ISO aktivt med metoden forumteater. Både genom att anordna seminarier, workshops och utbyten för ungdomar och genom att utbilda andra i hur metoden kan användas. ISO anordnar regelbundet seminarier där det undersöks och diskuteras hur forumteater kan användas vid socialt arbete. I oktober 2003 hölls exempelvis en konferens i Slovenien vid namnet *The usage of theatre methods in dealing with social problems* – om hur teaterpedagoger aktivt kan arbeta med forumteater riktat till ungdomar för att stärka ungdomarna och det lokala samhället. Under 2005/2006 tog ISO även initiativet till uppstartandet av en utbildning i hur teatermetoder kan användas som psykosocialt stöd vid arbetet med marginaliserade grupper, vid den statsvetenskapliga institutionen i Belgrad. (*The usage of theatre techniques as psycho-social support in work with marginalized groups – theatre of social work.*) Målet med projektet var att utveckla kunskaperna hos socialarbetare så att de kan använda sig av teater inom sitt arbete. Och att ge dem metoder för att använda sig av teater för att utveckla och utforska begrepp som personlighet, identitet och för att utveckla ett kritiskt tänkande och en medvetenhet om möjligheter till förändring. I maj 2005 anordnades även projektet – *A stranger is a friend you haven't met yet: theatre of identity*. Där fokus låg på att utveckla förståelse och vänskap bland deltagarna. Detta skulle uppnås genom att använda forumteater för att bearbeta stereotyper, fördomar och skillnader och istället fokusera på kommunikation och samarbete (CENTER FOR INTERACTIVE ART - "In Stage ORGANIZATION - ISO" u.d.).

Mostarski Teatar Mladih eller Mostar Youth Theatre (MTM) grundades i februari 1974 av Sead (Sejo) Dulić i Mostar i forna Jugoslavien. En av organisationens största och mest långsiktiga projekt är *International Festival of Authorial Poetics* (IFAP) som anordnats regelbundet varje år sedan 1976 fast med ett uppehåll på 4 år mellan 1992-1996 då striderna i Bosnien-Hercegovina var som värst. Speciellt med festivalen är att den aktivt involverar flera regionala (idag även internationella) aktörer som arbetar med att använda teater och kreativitet för att motarbeta intolerans och våld och främja samarbete och respekt. En aktör som regelbundet deltar är bl.a. DAH teatern från Serbien. IFAP har även bidragit till att utvecklingen av Boals metoder och att användandet av forumteatern som metod fått fäste i Bosnien-Hercegovina, detta genom de workshops via *Alternative Academy*, där forumteater används, som anordnas före, under och efter festivalen. Workshops vars mål bl.a. är att förbättra förtroendet mellan, förståelsen för, samarbetet med och toleransen gentemot andra människor

(främst i Sydöstra Europa) genom användandet av kreativa och artistiska processer (Mouratidou 2003).

MTM har även som organisation aktivt arbetat med forumteater och annan interaktiv teater som metod för att interagera med åskådarna för att informera, utbilda och leda dem genom olika scenarion (Centre for Drama Education of Bosnia and Herzegovina 2007).

Theatre Tsvete skiljer sig från de andra organisationerna då den inte ligger i ett område som berördes av kriget utan är belägen i Sofia, Bulgarien. Anledningen till att organisationen ändå är relevant för min undersökning är att den aktivt arbetat med flyktingbarn i Kosovo och i Makedonien. Tsvete teatern grundades 1994 och fokuserar huvudsakligen på användningen av drama och teater tekniker för utbildning och utveckling. Organisationen arbetar huvudsakligen med unga människor och barn och målen är bl.a. att: Utveckla ungdomars potential och på så sätt bygga upp sociala normsystem som är oberoende av ursprung och kulturell tillhörighet; Att hindra dessa ungdomar från att begå våldsbrott eller utveckla etnisk intolerans; och att aktivt arbeta mot stereotyper (Theatre TSVETE 2004a).

För detta använder de sig av interaktiv teater och framförallt av forumteater. Anledningen till att de är relevanta i min undersökning är dock inte att de använder sig av forumteater utan att de producerade och spelade *Romeo och Julia* i flyktingläger i Makedonien och Kosovo som var icke-verbal. Här lät de teatern bli språket som kunde förena åskådare och skådespelare (Theatre TSVETE 2004b).

CEDEUM eller Center for Drama in Education and Art (Belgrad, Serbien), har även arbetat aktivt med forumteater i närheten av Kosovo. Organisationen grundades 1997 med huvudmålen att främja användandet av drama för utbildning och socialt arbete genom olika projekt, workshops och seminarier (etc.) (CEDEUM u.d.). Projektet *View from the Other Side for Ethnic Understanding and Peace for Youth in Southern Serbia* organiserat av CEDEUM 2003/2004 fokuserade på att använda forumteater för att sammanföra serbiska, romska och albanska ungdomar från etniskt uppdelade samhällen i södra Serbien i städer på gränsen till Kosovo. Att arbeta med multi-etniska grupper visade sig här vara mycket svårt inledningsvis och de började med att först gruppera deltagarna efter sin kulturella tillhörighet för att sedan sammanföra dem och börja arbeta tillsammans. Problem som dök upp här var även till en början språkliga men när produktionen började ta form och forumteatern utfördes började deltagarna att försöka kommunicera på alla möjliga sätt och CEDEUM rapporterar att det märktes att deltagarna även utvecklade en vänskap och en gemenskap (Vuksanovic 2005: 116f.). Under 2001 anordnade CEDEUM även *Act together/Act for Democracy* – där teatrala metoder användes för att deltagarna tillsammans skulle utveckla demokratiska tillvägagångssätt för att hantera konflikt (Oprea 2007).

I en region där våld under en längre tid har varit vardagen för många människor har de organisationer jag analyserat på olika sätt engagerat sig och tagit ett tydligt ställningsmottagande mot våld. Ett ställningstagande jag anser ha främjat försoningsprocessen vilket jag utvecklar vidare i min analys.

## 5 Analys

### 5.1 Teater för psykosocial försoning

#### 5.1.1 Att bearbeta psykologiska trauman

Något av det viktigaste för den psykosociala försoningsprocessen är att bearbeta psykologiska trauman. Trauman måste bearbetas för att rädslan och hatet för den andra gruppen ska försvinna och rädslan måste överkommas för att det ska gå att bygga ett stabilt samhälle (Jeong 2005:155). Att bearbeta psykologiska trauman är en viktig process för att befria sig från destruktiva erfarenheter, lindra det psykiska lidandet och kunna gå vidare i livet. Men också för att öka självkänndomen och den empatiska förmågan (Cullberg 1975: 145-147). Att verbalt få ge uttryck för sina upplevda känslor ger känslorna en konkret innebörd och andra människors förståelse och acceptans underlättar det egna erkännandet om vad som har hänt (Cullberg 1975: 153). Att få se det som upplevts utifrån, när det återspelas, kan även ge den med psykologiska trauman kontroll över traumatiserade minnen. Detta då deltagaren kan bearbeta den reella handlingen i den fiktiva återberättelsen. Att se det som upplevts utifrån, ger även distans till handlingen vilket främjar bearbetandet för många (Kaplan 2005: 178). När deltagarna är (eller får se sig själv återspelas) på scen riktar de, till skillnad från i vardagslivet, uppmärksamheten mot sig själva. De kan då se sig själva som andra ser dem (Boal 1995: 26).

Metoden forumteater ger deltagarna en möjlighet att tillsammans bearbeta sina trauman. Denna bearbetning måste ske på deltagarnas egna villkor och processen måste skapas efter de förutsättningar som finns inom gruppen (Lederach 1995: 64). Samtidigt finns det i situationen som bearbetas folk närvarande som, genom de kulturella skillnader som finns, indirekt varit eller är en del av det trauma som uppstått. När dessa deltagare med kulturella motsättningar konfronteras och aktivt måste förstå varandra skapas det ett "tredje rum" där de kulturella gränserna assimileras och kommunikation utan konflikt är möjlig (Bhabha 1994:36). Ett "tredje rum" där deltagarna kan förstå varandra även om erfarenheterna från konflikten är olika. När bearbetandet av trauma eller sorgprocessen sker i samspel mellan offret och de som ses som förövare ökar också möjligheterna för förlåtelse, vilket innebär att nya relationer kan etableras då offren upplever att rättvisa skapats (Jeong 2005: 160f.).

Teaterfestivalen *Theatre as a Way of Healing* som anordnades av DAH teatern är ett exempel på när teatrala metoder och forumteater används för att fokusera på själva läkandeprocessen av psykologiska trauman (DAH Theatre Reserach Center 2003b).

### 5.1.2 Återuppbyggelse av sociala relationer

I konflikthärjade samhällen har normaliteten rubbats då sociala nätverk och strukturer försvagats eller slagits ut (Jeong 2005:159). Sociala nätverk som är betydande för individen då de skänker trygghet. Att återuppbygga dessa sociala relationer inom samhället över etniska, religiösa och kulturella gränser är av betydelse för att stabil fred ska kunna uppnås och för att hindra att samhället återfaller i spiraler av våld. Återuppbyggelsen kräver inkludering av alla grupper som finns representerade i samhället och social inkludering är kopplad till det multikulturellt deltagande.

Återuppbyggandet av sociala relationer är även av betydelse för att etablera säkerhet och för att gemensamt kunna bygga upp en social moral och atmosfär som stimulerar till fredliga lösningar (Jeong 2005:161). Det måste även växa fram ur sin kulturella kontext och kan inte påtvingas men måste frammanas (Lederach 1995: 55). Det aktiva deltagandet innebär också att det kan bildas ett ”tredje rum” i interaktionen över de kulturella gränser som finns, där en gemensam ny identitet kan skapas och den gamla konfliktfyllda kan omformas (Bhabha 1994: 38).

Detta innebär att forumteatern aktivt bör sträva efter att involvera alla etniska, religiösa och kulturella grupper som finns representerade i samhället. Genom att använda metoden forumteater arbetas det också för att öka förståelsen och toleransen mellan de olika grupperna och över de kulturella gränserna. ISO är en organisation som aktivt arbetat för stärkandet av sociala relationer och ett av deras huvudmål är att stärka värderingar genom användandet av konst och att genom det aktiva deltagandet bygga upp och stärka civilsamhället. ISO har här använt sig av forumteater i områden som är ”fredliga” men där konflikter grundade i hög invandring och stor segregering finns under ytan. Konferensen *The Usage of theatre methods in dealing with social problems* där målet var att tillförse socialarbetare med metoder för att stärka ungdomar och samhället kan ses som arbete för återuppbyggelse av sociala relationer (CENTER FOR INTERACTIVE ART - "In Stage ORGANIZATION - ISO" u.d.). Även CEDEUMs projekt *Act together/Act for Democracy* kan ses som ett projekt för att återuppbygga och normalisera sociala relationer genom att tillsammans med deltagarna utveckla demokratiska metoder för att hantera konflikt (Oprea 2007).

Användandet av forumteater innebär att de sociala relationerna som inte existerar i samhället kan produceras fiktivt inom konstformens gränser. Och trots att det är skapade relationer så blir den reaktion och de sociala relationerna som växer ur de fiktiva, verkliga (Boal 1995:72).

### 5.1.3 Multikulturellt deltagande

Att uppmana deltagande från alla samhällets grupper inom det sociala samlivet är även betydande för försoningsprocessen (Lederach 1995: 68). Multikulturellt deltagande innebär att det bland de involverade i processen uppstår en känsla av gemenskap och samband. Något som kan förhindra framtida konflikt (Jeong 2005:180). Precis som vid vikten av inkludering vid återuppbyggandet av de sociala förhållandena så är det multikulturella deltagandet i försoningsprocessen betydelsefullt för en social rättvisa och jämlikhet. För hur kan det nås försoning i kulturella konflikter om inte de kulturer som står i konflikt med varandra är delaktiga i processen. Detta då konflikter skapas och förstärks i de sociala och kulturella missförstånd som kan uppstå då den kulturella, nationella eller etniska förståelsen kan innebära att situationer tolkas olika (Lederach 1995:31). Att bli exkluderad, nonchalerad eller förbisedd och marginaliserad innebär stora sociala orättvisor. Orättvisor som kan leda till nya våldsbrott. Inkludering är av betydelse för att bygga en gemensam bas. Inkludering innebär att processen måste byggas gemensamt och att det aktiva deltagandet i detta uppbyggande är av betydelse. Då processen bör skapas ur sin kontextuella förutsättning är multikulturalism och allas aktiva deltagande mycket viktigt i en kontext som den i före detta Jugoslavien som präglas av olika kulturella identiteter. Multikulturellt deltagande är av betydelse enligt alla de organisationer jag analyserat och alla betonar hur oerhört viktigt det är att inkludera folk från alla grupper i sina projekt. Projektet *International Festival of Authorial Poetics* (IFAP) som anordnas varje år av MTM är däremot värd att nämnas då den aktivt arbetar för att involvera flera regionala aktörer som använder teater för att motarbeta våld och intolerans och främja respekt och dialog (Mouratidou 2003).

Genom skapandet av det ”tredje rummet” vid kulturella motsättningar (Bhabha 1994: 36) kan även de rent språkliga hinder som uppstår vid multikulturella samarbeten överbryggas. Detta då deltagarna genom teatrala processer kan finna gemenskap i konstformen som då öppnar upp för ett universellt kroppsspråk och icke-verbal kommunikation (Boal 1995: 14). Vid forumteater blir teaterformen i sig ett språk fritt från subjektiva kulturella betingelser (Boal 1979: 126). Detta eftersom teatern är mångdimensionell och kan involvera alla sinnen då den uttrycker sig på flera plan via ord, färger, former, rörelser, ljud etc. (Boal 1979:156). Theatre Tsvete arbetade sig runt de språkliga barriärer som uppstod när de uppträdde i flyktingläger i Kosovo och i Makedonien genom att framföra en icke -verbal version av *Romeo och Julia* (Theatre TSVETE 2004b). Teatern blev då språket som enade åskådarna.

### 5.1.4 Framtidvisioner

För att hindra konflikthärjade samhällen att återgå till våldsam konflikt är det också av betydelse att skapa en gemensam framtid och en framtidvision för ett gemensamt samhälle. En framtidvision som innebär att det finns en gemensam vision om fred, vilken baseras på den ömsesidiga synen på meningsfullt liv och

djupare förståelse för andra med olik identitet, etnicitet eller kultur (Jeong 2005: 181). Teater kan bidra med denna vision genom att sätta gemensamma långsiktiga eller kortsiktiga mål för deltagarna. Det gemensamma målet, den slutgiltiga föreställningen eller uppförandet och möjligheten att få berätta sin historia ska motivera deltagarna att stanna kvar och fullfölja processen. Kortsiktiga mål som innebär att deltagarna ska öka kommunikationen över de kulturella gränserna mellan varje tillfälle de möts och långsiktiga där vänskaper utanför teatern uppmanas. Att etablera långsiktiga vänskaper syftade bl.a. ISOs projekt – *A stranger is a friend you haven't met yet: theatre of identity* till där man medvetet arbetade med att bygga tillit och vänskap mellan deltagarna. Vidare bidrar även forumteatern till utveckling av förmågan att se möjligheter med det som komma skall istället för problem. När man kan se möjligheter, gemenskap och förstå att alla parter vill ha fred skapas en möjlighet att bygga på den gemensamma framtidsvisionen. Även DAH teatern arbetade med ambitionen att etablera vänskaper bland deltagarna i sitt projekt *This is who we are* (DAH Theatre Research Centre 2003c).

### 5.1.5 Samarbete

Att få de olika parterna att samarbeta med varandra istället för att motarbeta varandra är också en viktig komponent inom försoningsprocessen. Samarbete innebär att det skapas en gemenskap men också att det etableras en tillit mellan de olika parterna. När tillit och förtroende etableras normaliseras de sociala förhållandena och främjar fredsbyggnadsprocessen (Jeong 2005: 40). Teater främjar samarbete då samarbete är en del av teaterns natur, det krävs gemensamt arbete för att det gemensamma målet ska uppnås, utan samarbete blir det ingen föreställning. Vid samarbetet får deltagarna själv skapa det forum där konflikten kan bearbetas och förstås (Lederach 1995: 64). I teaterns frammanande arbete kan ett ”tredje rum” skapas där möjligheter finns för att samförståndet mellan olika kulturella motsättningar då deltagarna tillsammans kan skapa något nytt (Boal 1995: 7). Samarbetet och gemenskapen är också betydelsefullt för att motarbeta det hätska klimat i post-konfliktuella samhälle där missförstånd och feltolkning kan underminera fredsprocessen. För att underlätta samarbetet mellan de olika grupperna anordnade ISO i maj 2005 bl.a. projektet – *A stranger is a friend you haven't met yet: theatre of identity*. Där samarbete byggdes genom bearbetandet av stereotyper och fördomar och fokus låg på ökad kommunikation (CENTER FOR INTERACTIVE ART - "In Stage ORGANIZATION - ISO" u.d.). Liknande är *This is who we are* projektet som anordnades under 2004/2005 av DAH teatern med deltagare med både serbiskt och romskt ursprung där deltagarna tillsammans producerade en slutgiltig föreställning som inkluderade alla och diskuterade frågor om identitet och nationalitet. Även CEDEUMs projekt som inkluderade serbiska, romska och albanska ungdomar hade som övergripande mål att samproducera en föreställning (Vuksanovic 2005: 116f.).



### 5.1.6 Förståelse

För att nå försoning är det även viktigt att minska hatet och rädslan som finns bland tidigare rivaliserade grupper. Detta eftersom rädsla och oförståelse lätt kan leda till missförstånd som kan försvaga fredsbygget. Genom att aktivt arbeta med att få parterna att försöka förstå varandra kan de olika grupperna arbeta bort behovet av upprättelse genom våld och hämnd (Jeong 2005: 158). Genom användandet av forumteater kan det etableras "tredje rum" där de kulturella subjektiva betingelserna assimileras så att situationer och handlingar kan tolkas utan kulturella konnotationer och då förståelse kan etableras (Bhabha 1994: 38). Vid forumteatern uppmanas åskådarna att aktivt delta och agera i den miljö som upprättats, på så sätt kan de bättre relatera den ursprungliga upplevda situationen och dessutom dra kopplingar och finna liknelser av den ursprungliga känslan till sitt egna liv. Förståelse kommer genom identifiering, erkännande eller resonans (Boal 1995: 69). När dessa kopplingar finns kan förståelse etableras och sympati istället för empati kan växa fram (Boal 1995:26). Förståelse som är betydande för att det ska gå att samarbeta i multikulturella grupper och bearbeta psykologiska trauman, återbygga sociala relationer och hitta gemensamma framtidsvisioner. En förståelse som frodas ur den process som måste växa fram ur den kulturella kontexten genom interaktion över kulturella gränser. Som måste fokusera på aktivt deltagande i uppbyggandet av och under processen genom medveten interkulturell kommunikation och som formas och skapas efter de förutsättningar som finns där de kulturella motsättningarna är ett faktum.

Alla projekt, seminarier, work shops etc. som de organisationer jag valt att undersöka har handlat om att öka förståelsen för andra människor. Att utveckla förståelse genom att arbeta bortom de kulturella subjektiva betingelser vi människor ser som olikheter och istället se vad vi har gemensamt. Denna förståelse kan bidra till en förändring i hur människor förhåller sig till varandra, hur de ser varandra och ser på de händelser som inträffat. Förståelse är något som kommer genom förändring: *"To transform is to be transformed. The action of transformation is, in itself, transforming"* (Boal 1979: xx).

## 5.2 Teater är psykosocial försoning

Psykosocial försoning uppnås då trauman bearbetas, de sociala relationerna återuppbyggs genom en gemensam process och framtidsvisioner och förståelse etableras bland de parterna som tidigare befann sig eller befinner sig i konflikt. Teatrala metoder främjar den psykosociala försoningsprocessen då den i sin utformning är en försoningsprocess i sig. Genom att lösa problem, agera över gränser, engagera både känsla och förnuft kan teater skapa det "tredje rum" och forum som behövs för att förståelse ska kunna etableras. En process där deltagarna lär sig att aktivt handla och att se hur de gemensamt kan arbeta för fred.

De organisationerna jag analyserat har medvetet valt att sätta sig utanför de kulturellt fixerade ramarna och arbetar för att hitta det som är gemensamt för alla människor. Och för att göra detta går man via forumteatern in i det ”tredje rummet” där befrielse från kulturella betingelser är möjlig och det som är mänskligt fritt från kulturell subjektivitet kan träda fram. Och även om några av de organisationer jag valt att undersöka inte definierar sig själva som organisationer vilka arbetar för försoning så anser jag att de i sin arbetsprocess för att stärka det sociala samhället och individen främjar försoningsprocessen då de aktivt arbetar med flera av de kriterier som är betydande för den psykosociala försoningen. För en överblick av hur organisationerna arbetat för försoning se bilaga 1.

Vad forumteatern visar fram är hur alla i den kulturella kontexten varit med om ”samma” krig även om de upplevt olika händelser och att alla känner ”samma” fruktan fast för olika företeelser. Åskådarna kan genom forumteatern inta alla roller, deltagare, protagonist, karaktär, offer, förövare och åskådare. Ta protagonistens plats i föreställningen, välja inte lyda honom utan guida honom och visa honom vad de anser vara rätt. Rollerna kan på så sätt förändras, omfördelas och de givna gränserna mellan dem alla suddas ut. Alla har rätt att invadera scenen och ta makten över utformningen av föreställningen. Deltagarnas kritiska medvetande ska invadera scenen får att förändra de bilder som speglas där.

Via forumteatern görs scenen till en plats där deltagarna kan öva fram sina färdigheter och strategier inför verkligheten för att lära sig att befria sig från förtryck (Boal 1979: xx). Teatern blir då, även om den är högst fiktiv ett träningsverktyg för verkligheten då känslorna som produceras är högst reella. Även om handlingen är låtsad så är den drivande tanken bakom och det som krävs för att den ska gå och utföra verkligt (Boal 1979:127), vilket motiverar deltagarna att ta liknande initiativ i verkligheten (Boal 1995: 46). Teater som uppmuntrar till försoning på scen främjar då försoning i vardagslivet.

## 6 Slutsats

### 6.1 Teater inom fredsbyggande

Att använda sig av interaktiva teatermetoder för att granska sociala problem och konflikter inom civilsamhället är något som blivit allt populärare. Civilsamhället i sig är otroligt viktigt för att ge försoningsprocessen i post-konfliktuella samhälle en grund att växa ur och för att främja försoningen.

Syftet med denna analys var att reflektera över hur forumteater kan användas för att främja försoning och varför teatrala metoder borde användas vid försoningsprocesser. De teatergrupper jag har undersökt samt litteraturen jag använt mig av har visat att forumteater medverkar till att främja försoningsprocessen. Detta trots att metoden inte alltid använts medvetet med försoning som mål. Men hur avgör och mäter man om ett samhälle lyckats försonas? Målet med denna uppsats var inte att utvärdera de försoningsprocesser som skett eller inte skett. Utan som nämnts att undersöka teaterns påverkan för försoningsprocessen. Försoning är något som alltid speglas i den kulturella kontexten där konflikten utspelas. Därför finns det inga specifika riktlinjer som ska följas i arbetet med försoning, utan eftersom alla konflikter är olika, krävs det också att försoningsprocesserna skiljer sig åt.

Enligt mig kan däremot kreativa artistiska processer som är försonande och som kan erbjuda andra metoder än de som använts tills nu vara ett viktigt komplement till traditionellt fredsbygge. Framförallt genom sin psykosociala aspekt och sin förmåga att anpassa sig till konfliktens kontext. Detta då metoden alltid utgår från de individuella erfarenheterna deltagarna bär med sig in i processen. Teatern tvingar oss människor även att se saker ur ett perspektiv som vi inte väljer själva, på så sätt kan vi sätta oss utanför händelser och undersöka och ifrågasätta det som utspelas utanför vår egna förförståelse. Teatern kan därigenom driva fram produktiv förändring via medveten dialog. När drama skapas ur egna upplevda situationer blir det för den enskilde individen lättare att förstå och acceptera det komplexfyllda som hänt. Ur denna acceptans och förståelse kan sedan en psykosocial försoning utvecklas som positivt påverkar både individen och samhället.

Om vi ska återkoppla till Max Webers etnicitetsbegrepp och etnicitetens och kulturens betydelse för konflikt, i förhållande till Bhabhas teori om kultur som de subjektiva betingelser vi tillskriver oss själva. Så borde även etniciteten och kulturen ha en betydelse för hanterandet av konflikt. Om konflikter uppstår så som Lederach hävdar, av att olika kulturer tillskriver olika objekt olika mening

utifrån sin kulturella förförståelse så behövs det ”tredje rum” där objektens kulturella mening kan omförhandlas, för att konflikten ska gå att lösa. Kanske borde därför de som aktivt jobbar med fredsbyggande utbildas så att de kan använda sig av teater och andra kreativa uttryck som metod för att arbeta med folk och samhällen som återhämtar sig från förtryck och våld.

## 6.2 Förslag på vidare forskning

Under min avgränsade forskningsprocess har det dykt upp frågor som skulle vara intressanta att i framtiden studera närmare. Frågor som: Vilken funktion kan teatrala metoder, såsom forumteater, ha för andra delar av fredsbyggandet förutom försoningsprocessen? Och vilken plats forumteater kan ha för andra delar av freds- och konfliktforskning? Kan det fungera vid medling, vid konflikttransformation eller för att förebygga konflikt? Kan forumteater bidra till politisk förändring via social förändring? Det hade även varit intressant att relatera användandet av teater till civilsamhällets betydelse inom fredsbyggande och till Mary Kaldors teorier om zoner av krig och fred som existerar bredvid varandra. Kan teater producera en zon av fred? Jag anser därför att mer forskning krävs kring förhållandet mellan just forumteater, *Theatre of the Oppressed* och fredsbygge. Intressant skulle det också vara att titta på detta i relation till Homi K. Bhabhas teori om det ”tredje rummet” fritt från kulturella betingelser som teater kan bidra med. Ett ”tredje rum” där dialog mellan kulturer i konflikt kan ta plats. Skulle detta ”tredje rum” kunna fungera som inofficiell *track II*, *track III* medling? Och kan möjligheten att mötas i ett forum fritt från kultur innebära att man möts i ett forum fritt från konflikt? Är det ”tredje rummet” då den utopi där positiv fred är möjlig?

## 7 Referenser

- Bhabha, Homi K., 1994. *The Location of Culture*. London: Routledge.
- Boal, Augusto, 1979. *Theatre of the Oppressed*. Ny upplaga publicerad 2000. London: Pluto Press.
- Boal, Augusto, 1995. *The Rainbow of Desire: The Boal Method of Theatre and Therapy*. London: Routledge.
- Bryman, Alan, 2002. *Samhällsvetenskapliga metoder*. Liber.
- CEDEUM. *Center for Drama in Education and Art*. <http://www.cedeum.org.yu/indexe.htm> (använd den 27 Maj 2008).
- CENTER FOR INTERACTIVE ART - "In Stage ORGANIZATION - ISO". *"In Stage ORGANIZATION - ISO" - Center for interaction art*. [http://jejana.on.neobee.net/index\\_eng.htm](http://jejana.on.neobee.net/index_eng.htm) (använd den 25 Maj 2008).
- Centre for Drama Education of Bosnia and Herzegovina. Dramatool. den 12 December 2007. <http://www.dramatool.org/en/news/item/266/> (använd den 21 Maj 2008).
- Ciment, James, och Kenneth Hill (red.), 1999a. *Encyclopedia of: Conflicts since World War II*. Vol. 1. Chicago, London: Fitzroy Dearborn Publishers.
- Ciment, James, och Kenneth Hill (red.), 1999b. *Encyclopedia of: Conflicts since World War II*. Vol. 2. Chicago, London: Fitzroy Dearborn Publishers.
- Cohen-Cruz, Jan, 1998. *Radical Street Performance: An international anthology*. Redigerad av Jan Cohen-Cruz. London: Routledge.
- Cullberg, Johan, 1975. *Kris och utveckling: en psykoanalytisk och socialpsykiatrisk studie*. Stockholm: Bonniers Grafiska Industrier AB.
- DAH Theatre Research Centre, 2003a. DAH Teatre Research Centre. <http://www.DAHteatarcentar.com/aboutus.html> (använd den 20 Maj 2008).
- DAH Theatre Research Centre, 2003b. DAH Theatre Research Center. [http://www.DAHteatarcentar.com/festivali/teatarkaoputisceljenja\\_eng.html](http://www.DAHteatarcentar.com/festivali/teatarkaoputisceljenja_eng.html) (använd den 20 Maj 2008).
- DAH Theatre Research Centre, 2003c. DAH Theatre Research Centre. <http://www.DAHteatarcentar.com/projects.html> (använd den 20 Maj 2008).
- In Stage Organization. CENTER FOR INTERACTIVE ART • IN STAGE ORGANIZATION. <http://www.instageorganization.org.yu/int/instage01/> (använd den 21 Maj 2008).
- Jeong, Ho-Won, 2005. *Peacebuilding in Postconflict Societies: Strategy & Process*. Colorado: Lynne Rienner Publishers.
- Johannessen, Asbjörn, och Per Arne Tufte, 2003. *Introduktion till: Samhällsvetenskaplig metod*. Malmö: Liber.
- Kafewo, Samuel Ayedime, 2007. "The Rhythms of Transformation: Theatre And Conflict Resolution in Northern Nigeria." *Cambridge University Press*, s. 61-170.

Kaplan, Ellen W., 2005. "Going the Distance: Trauma, Social Rupture, and the Work of Repair." *Theatre Topics* 15, nr 2. s. 171-183.

Lederach, John Paul, 1995. *Preparing for Peace: Conflict Transformation Across Cultures*. New York: Syracuse University Press.

Lederach, John Paul, 2005. *The Arts and Peacebuilding: Using Imagination and Creativity*. s. 283-309 i *People Building Peace II: Successful Stories of Civil Society*. Redigerad av Paul van Tongeren, Malin Brenk, Marte Hellema och Juliette Verhoeven. Colorado: Lyenne Rienner Publishers.

McDougall, Adrian, 2005. "Diversity in the spotlight." *INDUSTRIAL AND COMMERCIAL TRAINING* (Emerald Group Publishing) 37, nr 5. s. 240-243.

Mouratidou, Christina. "TheatroEdu-TENet-Gr." [www.theatroedu.gr](http://www.theatroedu.gr). December 2003. [www.theatroedu.gr/MTMFestival2003MouratidouReportUK.doc](http://www.theatroedu.gr/MTMFestival2003MouratidouReportUK.doc) (använd den 20 Maj 2008).

Oprea, Corina. *culturebase.net*. 2007. <http://www.culturebase.net/artist.php?3957> (använd den 28 Maj 2008).

Rolt, Francis, 2005. *The Media: Reaching Hearts and Minds*. s. 175-209 i *People Building Peace II: Successful Stories of Civil Society*. Redigerad av Paul van Tongeren, Malin Brenk, Marte Hellema och Juliette Verhoeven. Colorado: Lyenne Rienner Publishers.

Shank, Michael, och Lisa Schirch, 2008. "Strategic Arts-Based Peacebuilding." *PEACE & CHANGE* 33, nr 2. s. 217-242.

Teorell, Jan, och Torsten Svensson, 2007. *Att fråga och att svara: Samhällsvetenskaplig metod*. Malmö: Liber AB.

Theatre TSVETE. *Theatre TSVETE*. 2004a. [http://www.theatretsvete.org/?lang\\_id=2&prm=about](http://www.theatretsvete.org/?lang_id=2&prm=about) (använd den 27 Maj 2008).

Theatre TSVETE. *Theatre TSVETE*. 2004b. [http://www.theatretsvete.org/?lang\\_id=2&prm=projects&subprm=Theatre&subprm1=interprojects&subprm2=postconflict](http://www.theatretsvete.org/?lang_id=2&prm=projects&subprm=Theatre&subprm1=interprojects&subprm2=postconflict) (använd den 27 Maj 2008).

Vuksanovic, Jelena, 2005. "Forum Theatre." *Adventures in Forum Theatre*. Redigerad av Sheila Lawrence. [http://www.culture.ro/forumtheatre/?page=the\\_book](http://www.culture.ro/forumtheatre/?page=the_book) (använd den 26 Maj 2008).

## 8 Bilaga 1

Försoning	Forumteater	Projekt
<b>Att bearbeta psykologiska trauman:</b>	Bearbeta reell händelse i fiktiv återberättelse.	<ul style="list-style-type: none"> <li>• <i>Theatre as a Way of Healing</i> – DAH</li> </ul>
<b>Återuppbyggelse av sociala relationer:</b>	Sociala relationer som inte existerar i samhället kan produceras fiktivt inom konstformens gränser. Och trots att det är skapade relationer så blir den reaktion och de sociala relationer som växer ur de fiktiva verkliga.	<ul style="list-style-type: none"> <li>• ISO har här använt sig av forumteater i områden som är ”fredliga” men där konflikter grundade i hög invandring och stor segregering finns under ytan.</li> <li>• <i>The Usage of theatre methods in dealing with social problems</i> – ISO</li> <li>• <i>Act together/Act for Democracy</i> – CEDEUM</li> </ul>
<b>Multikulturellt deltagande:</b>	Genom skapandet av det ”tredje rummet” via forumteatern kan de rent språkliga hinder som uppstår vid multikulturella samarbeten överbryggas då deltagarna genom teatrala processer kan finna gemenskap i konstformen som då öppnar upp för ett universellt kroppsspråk och icke-verbal kommunikation.	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Multikulturellt deltagande är av betydelse enligt alla de organisationer jag undersökt.</li> <li>• <i>The usage of theatre techniques as psycho-social support in work with marginalized groups – theatre of social work</i> – ISO</li> <li>• <i>International Festival of Authorial Poetics (IFAP)</i> – MTM</li> <li>• <i>Alternative Academy</i> – MTM</li> <li>• <i>This is who we are</i> – DAH</li> <li>• <i>Icke verbal Romeo och Julia</i> – Theatre TSVETE</li> <li>• <i>View from the Other Side for Ethnic Understanding and Peace for Youth in Southern Serbia</i> – CEDEUM</li> <li>• <i>Act together/Act for Democracy</i> – CEDEUM</li> </ul>
<b>Framtidsvisioner:</b>	Teater kan bidra med denna vision genom att sätta gemensamma långsiktiga eller kortsiktiga mål för deltagarna. Vidare bidrar även forumteatern till utveckling av förmågan att se möjligheter med	<ul style="list-style-type: none"> <li>• <i>A stranger is a friend you haven't met yet: theatre of identity</i> – ISO</li> <li>• <i>This is who we are</i> – DAH</li> </ul>

	det som komma skall istället för problem.	
<b>Samarbete:</b>	Teater främjar samarbete då samarbete är en del av teaterns natur, det krävs gemensamt arbete för att det gemensamma målet ska lyckas uppnås, utan samarbete blir det ingen föreställning. I teaterns frammanande arbete kan ett "tredje rum" skapas där möjligheter finns för att samförståndet mellan olika kulturella motsättningar då deltagarna tillsammans kan skapa något nytt.	<ul style="list-style-type: none"> <li>• <i>A stranger is a friend you haven't met yet: theatre of identity.</i> - ISO</li> <li>• <i>This is who we are</i> – DAH</li> <li>• <i>Alternative Academy</i> – MTM</li> <li>• <i>View from the Other Side for Ethnic Understanding and Peace for Youth in Southern Serbia</i> – CEDEUM</li> </ul>
<b>Förståelse:</b>	Vid forumteatern uppmanas åskådarna att aktivt delta och agera i den miljö som upprättats, kan då relatera till den ursprungliga upplevda situationen och finna liknelser av den ursprungliga känslan till sitt egna liv. Och förståelse kommer av identifiering, erkännande eller resonans. När dessa kopplingar finns kan förståelse etableras och sympati istället för empati kan växa fram.	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Alla projekt, seminarier, work shops etc. som de organisationer jag valt att undersöka har handlat om att öka förståelsen för andra människor.</li> </ul>